

Розділ 1. Естетика як наука

§ 1. Сутність і предмет естетики

§ 2. Структура естетичного знання

§ 3. Функції естетики та її місце в системі гуманітарних наук

§ 1. Сутність і предмет естетики

Естетичне осягнення світу людством бере свій початок із найдавніших часів. Ще з доби Давнього світу людина намагалася осмислити сутність і значущість для індивіда зокрема та людства в цілому краси, гармонії, довершеного — того, що мало емоційно-почуттєву, духовну природу та поставало як безперечні цінності. Складний та неоднозначний шлях цього осмислення був детермінований тим, що ці емоційно-почуттєві опори людства були універсальними, виявлялися в усіх сферах життєдіяльності та мали безліч втілень у природі, соціальному бутті, мистецтві. З цих причин естетичні погляди доби Античності розроблялися в контексті філософської думки, Середньовіччя розвивало естетичне розуміння світу в контексті теології. Доба Відродження пов'язала естетичний модус пізнання світу з художньою практикою, основою естетичних поглядів XVII-XVIII ст. певним чином стали художня критика та публіцистика.

Уперше термін «естетика» (від грец. *aisthetikos* — почуттєвий, чуттєво сприйманий) був використаний Олександром Готлібом Баумгартом у 1735 р. у дисертації «Філософські роздуми про деякі питання стосовно поетичного твору». У 1750 р. О. Г. Баумгартен опублікував 1-й том монографії «Естетика, призначена для лекцій», в якому він наділив естетику як науку філософського циклу самостійним статусом. Німецький просвітител розподілив пізнання світу людством на два так звані горизонти. Логічний горизонт, або логіка, на думку науковця, був вищою інтелектуальною формою пізнання, спирався на судження розуму та мав своїм результатом істину. Естетичний горизонт спирався на емоційне, почуттєве ставлення до світу, на судження смаку й вів людину до пізнання прекрасного. Загалом нову дисципліну науковець визначав як науку про досконале у світі явищ, досконалість чуттєвого пізнання та вдосконалення смаку.

Набуття самостійного наукового статусу естетикою та закріплення в ній значущості почуттєвого виміру осягнення світу не випадково припало на XVIII ст. Доба Просвітництва — «доба розуму» — була позначена самостійністю філософського знання, відокремленням його від релігії, активним розвитком природничих наук,

накопиченням раціонального та експериментального знання. Але складання розумової, раціональної наукової картини світу в той же час довело, що в осяг-ненні дійсності є наявним інший «вектор» — емоційно-почуттєвий, який має не меншу важливість для людини й людства. Самий дух раціоналізму, потяг до наукового обґрунтування й впорядкування людських знань не залишив поза увагою досвід, накопичений людством у сфері емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного, художнього осяг-нення та опанування світу.

Утім не лише масштабність накопичених людством поглядів щодо сутності краси, прекрасного, гармонії, міри, мистецтва тощо спонукали до формування відповідного наукового знання, а й особлива значущість у них індивідуального начала. Доба Просвітництва, яка мала на меті виховання та вдосконалення «суспільної», освіченої, емоційно-чуттєво «ошляхетненої» людини, прилученої до соціальних цінностей, таким чином, акцентувала необхідність дослідження емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного світу людини заради її єднання із соціумом у цілому та величезну роль мистецтва у цьому процесі єднання. У масштабному світі духовних цінностей О. Г. Баумгартен у системі добро — істина — краса виокремив естетичні цінності, довів їх самостійність, а також необхідність виявлення їх сутності й значущості. Попри всю важливість поглядів фундатора естетики його бачення нової науки обмежувалося двома явищами: красою — як до-сконалістю почуттєвого пізнання та мистецтвом — як вершинним вираженням краси.

Уся історія естетики демонструє невпинне прагнення виокремити почуттєвий бік суспільної практики людства, осягнути сутність й специфіку почуттєвого опанування дійсності та художньої діяльності.

У системі сучасного гуманітарного знання естетика постає як вельми специфічна дисципліна. Перш за все необхідно відзначити полісемантичність слова «естетика», яке досить часто використовується не лише щодо визначення однієї зі сфер наукового пізнання світу, а й для характеристики різноманітних площин буття й діяльності людини — поведінки, спорту, побуту, праці. Говорять також про естетику конкретного виду мистецтва — естетика музики чи творчого світу митця, естетика О. Довженка або естетика Л. Костенко.

По-друге, навіть побіжний погляд на історію та сьогодення цієї науки демонструє масштабну палітру визначень її сутності, предмета, проблемного поля й структури. Звернемося лише до деяких з них:

«Естетика — наука про найбільш загальні закономірності естетичного, у тому числі художнього опанування людиною дійсності» ;

«Естетика як наука — це система законів, категорій, загальних понять, яка у світлі певної суспільної практики відображає сутнісні естетичні якості реальності й процесу її освоєння за законами краси, особливості соціального буття та функціонування мистецтва, сприйняття й розуміння продуктів художньої діяльності»^[1];

«Естетика — це філософська наука про найбільш загальні принципи та засади чуттєво-духовної взаємодії людини з навколишнім світом, які забезпечують гармонійність цієї взаємодії та можливість закріплення світовідчуття в художніх моделях та уявленнях про довершене»^[2];

«Естетика — наука про становлення чуттєвої культури людини»^[3];

«Естетика — це наука про гармонію людини з Універсумом»^[4];

Естетика — цілісна система дій, яка творитиме особа цінності людини в творчій діяльності.

Ця перекладна, безумовно, можна продовжити, оскільки будь-яка «жива» загальнонаукова наука завжди скерована на адсорбцію та розширення досвіду. Повною мірою це стосується естетики ще й тому, що її тривале історичне існування, як історична риса, не відірваність. Кожен етап історичного буття висуває перед людством необхідність осмислення нових явищ суспільної практики, у тому числі й художніх.

Естетичне знання орієнтоване на вивчення та фіксацію найбільш суттєвих, загальних, об'єктивних моментів у всьому розмаїтті індивідуальних естетичних бачень світу, що дозволяє аналізувати сутність і реконструювати історично-культурного, духовно-ціннісного осмислення світу людством.

На протязі історії в естетичній інстанції, підсумують загальні моменти в ранній наведені визначеннях естетики. Естетика — наука про найбільш загальні закономірності естетично-культурного, духовно-ціннісного осмислення світу людиною та буття мистецтва як вищої форми естетично-культурного, творчого опанування світу.

Історія естетики демонструє, найбільш складним був процес само визначення цієї науки, осмислення її предмета та проблемного кола. Довгий час розвиваючись у контексті філософського знання, естетичні погляди були переважно орієнтовані на осмислення сутності й значення мистецтва та краси як цінності мистецтва. Унаслідок цього протягом століть естетика поставала в двох площинах — як наука про прекрасне та як філософія мистецтва.

Доступ поширення є і визначення предмета естетики як багатства естетичних властивостей світу. Таке зауваження в загальнонауковому розумінні предмета естетики збігається з іншими й до сьогодні. Але зрозуміло, що сфера естетично-культурного осмислення дійсності, духовно-ціннісної моделі людської практики містить у собі не тільки прекрасне, а мистецтво створення надією на все межі між прекрасним і неприємним і далеко не завжди є втіленням краси та

Розділ 1. Естетика як наука

Івану. Надана йна багатство, розмірність, складність і не-однозначність сучасного буття поділять та відтворення його в художніх формах детермінують, така ж розмірність естетичного його осмислення.

Що дозволяє визначити об'єкт естетики як весь світ природи та людської практики, а предмет — як емоційно-позитивне пізнання цього багатства світу людського буття та мистецтво як художнє відображення цього пізнання. Звичайно, позитивне опрацювання світу невіддільне від ціннісного ставлення, в якому «бачи» місія подвійна: «привертати» та «навіти». Ці одвічні, універсальні одиниці використовують темі лапсові природи, який дозволяє

осмислити естетичну сутність і цінність явищ природи, соціального життя, мистецтва тощо. Тому привертати та «навіти» попри наявність історично-культурної інтерпретації та особистого уявлення, є наріжним каменем естетичного знання.

§ 2. Структура естетичного знання

Специфічні риси естетики обумовлені насамперед її проблемним полем та своєрідністю структури. Проблема структуризації даної наукової дисципліни поставила вже за часів О. Т. Бодуардана, який вперше теоретично ввів естетику, пов'язавши її з розробкою теорії прекрасного, та практичної, який він ототожнював з поетикою та риторикою. Структура естетики, на думку Т. Фундатора, могла в собі три масштабні розділи: дослідження краси в

речі та в мистецтві, до-слідження основних законів мистецтва та дослідження зв'язку у цілому й у мистецтві зокрема.

У найбільш загальних рисах сучасне естетичне знання є розгалуженою системою, яка складається з двох масштабних частин.

Перша з них структурно близька естетиці як сфері дослідження сутності, специфіки та загальних закономірностей емоційно-позитивного, духовно-ціннісного осмислення й опрацювання дійсності. У цій площині естетики можна виокремити такі складові частини.

1. Історія естетичної думки, яка висвітлює шляхи накопичення й осмислення емоційно-позитивного, духовно-ціннісного досвіду людства як у цілому, так і в контексті певної історично-культурної доби та національної культури зокрема.

Розділ 1. Естетика як наука

2. Теорія естетичної свідомості, що зосереджує увагу на визначенні сутності та особливостей естетично-пізнавальних процесів, на дослідженні природи і характеру естетичних почуттів, смислу й цінності твору. Ця розвідка естетика орієнтована також на вивчення особливостей сторони форми і глибокої естетичної свідомості.

3. Теорія естетичної діяльності, спрямована на висвітлення сутності та розкриття естетично-діяльних процесів, сфери опанування світу людиною за законами краси.

4. Теорія естетичної цінності, орієнтована на визначення сутності її в історико-культурних особливостей емоційно-почуттєвих, душоно-ціннісних модальностей світу, закріплення у таких категоріях естетики, як гармонія, мистецтво, прекрасне, потворне, підмовне, нудне, трагічне та комедійне.

5. Теорія естетичної культури, яка досліджує сутність і специфіку процесу створення, утвердження та реалізації емоційно-почуттєвого, душоно-ціннісного потенціалу людини та людства.

6. Теорія естетичного мовлення, яка висвітлює сутність, специфічні риси, закономірності та мету естетичного мовлення.

Другий структурний блок естетики є дослідження мистецтва — як сфери художньо-образного моделювання дійсності та концентрації естетичного, творчого осмислення світу. Велика питання — чи не відірваність в даному випадку естетика від власної мистецтвознавства, яка також орієнтована на дослідження цього феномену людського духу? Мистецтвознавство досліджує конкретні художні явища, конкретні види та жанри мистецтва в історичному ракурсі; бачення, зображуючи увагу на окремих теоретичних й історичних аспектах, зосереджуючи увагу на окремих.

Естетика ж дає можливість пізнання загального — закономірностей художнього опанування світу, світу мистецтва в цілому.

У цьому блоці також виокремлюють дві галузі естетичного знання.

1. Загальна теорія мистецтва, яка розкриває:

- природу мистецтва, його особливості як специфічної форми пізнання світу, а також функціональну спрямованість мистецтва;

- проблематику природи та особливостей художнього мислення, його форми — художнього образу;

- особливості процесу художньої творчості та його результату — художнього твору;

- особливості інтерпретування художніх текстів;

- особливості художньої мови/жесту.

2. Історична типологія мистецтва. У межах цього розділу естетичне знання спрямоване на дослідження питань щодо походження мистецтва й особливостей історичного процесу художнього створення творів, висвітлення особливостей художньої картини світу в контексті певної історично-культурної доби.

3. Морфологія мистецтва, яка ґрунтується на визначенні сутності й особливостей внутрішньої структури мистецтва — його видів, родів та жанрів/диференціалів.

4. Теорія художньої критики, спрямована на визначення завдань, методології та мети аналізу мистецтва.

Системність естетики детермінована не тільки наявністю в ній визначеної бази й розділів, а й «включенням» в цілісну систему сучасного гуманітарного знання, тобто зв'язком з іншими науками.

§ 2. Функції естетики та її місце в системі гуманітарних наук

Розділ 1. Естетика як наука

Як і будь-яка наука, естетика виконує в суспільстві певні функції. Вони, звичайно, збігаються з головними функціями, що притаманні всім філософсько-суспільним, гуманітарним наукам. До цих функцій відносять перш за все функцію виховання, яка пов'язана з формуванням наукового мислення людини, притаманним науковому плануванню світу, з розвитком її наукової культури. Рольова функція естетики забезпечує виконання більш конкретних функцій: світоглядної, планувальної, інформативної, нормативної, комунікативної. Вони виконуються тільки в комплексі, тому їх виконання умовне, відносне і потребує тільки для того, щоб конкретизувати можливість науки та багатогранність її ролі в суспільстві.

Разом з іншими науками викликами для естетики є й виконання опосередкованої функції, функції розробки та накопичення естетичного знання і ціннісно-орієнтованої функції. Завданням реалізації цих функцій естетики:

- визначає естетичні начала в природі, суспільстві, людині;
- створює систему естетичного знання;
- розкриває сутність естетичних цінностей, прагне переосмислення їх у норми і стандарти.

Водночас естетика виконує і власні, лише їй притаманні функції. Однією з них є функція методологічна. Її естетика виконує відносно давніше, естетика побудована тоді на несвідомості. Вступивши в салтологічний фундамент, вона вліпос в процес свого розвитку філософський салтогляд, визначившись типами філософських напрямків.

До специфічних функцій естетики відносять і такі, як залучення до мистецтва. Діючи, вивчення естетикою мистецтва неможливо без звернення до мистецьких творів, тому розробка та засвоєння естетичних знань передбачає опитування з тими творами, які представляють різні види мистецтва. На підставі цього естетика опосередковано виконує і такі функції, які не притаманні жодній науці. — узагальнення емоційно-почуттєвого світу людини.

Таким чином, естетика, яка посідає своє місце у системі філософсько-суспільних гуманітарних наук, виконує власні функції в суспільстві.

Сформована в лоні філософії, естетика після утвердження її як самостійної науки не втратила своєї зв'язності з нею. Філософія виступає для цієї науки тим методологічним фундаментом, без якого неможливо розробка методів, шляхів складання та накопичення наукового і практично-орієнтованого знання. Філософська методологія забезпечує спрямованість естетики на пошуки внутрішніх механізмів, логіки руху та організації створення знання.

Методи філософії мають універсальний характер, завдяки чому естетика бере на озброєння ці методи, використовує їх для дослідження власного предмета. Відмова від філософських методологічних принципів дослідження може призвести до односторонності в аналізі проблем естетики, до неможливості високого рівня узагальнення в процесі вивчення її предмета.

У сучасних наукових розвідках у галузі естетики одні з найважливіших місць посідає методологічна проблематика, яка передбачає аналіз логічного апарату, типу і способу побудови теорії, взаємодії внутрішнього та зовнішнього раціонального планування тощо. Розробка філософської проблематики як філософської взаємодії, тому фундаментальні гіпотези, нові теорії, принципово нові види науки естетика можуть з'явитися тільки завдяки зверненню до філософії.

Розділ 1. Естетика як наука

Дослідження закономірностей, загальних для мистецтва, розуміння сутності мистецтва і людського поведінки, що здійснюється філософами, дає можливість наукам, які народилися завдяки їм, у тому числі й естетиці, використовувати її методи поведінки, категоричний апарат, відкриті нею закони.

Ключові естетичні як самостійної науки на відміну від інших наук, які вивчають загальні закономірності, диференціальні знання. Особливо тією мірою, якою вона має з науками філософського походження, а також з усіма суцільно-гуманітарними науками. Вони не розглядають в жодній науці співіснує разом з ними на рівні прагматичності. Ці науки використовують досягнення естетики, її систему знань, які не сформовані, та відносять передають її результати власних досліджень, які вони користуються в процесі дослідження свого предмета. Про закони ж філософських, суцільно-гуманітарних наук та естетично свідчать і те, що вони використовують категорично-понятійний апарат, який розробляється кожним з них у процесі дослідження своїх проблем.

Серед тих наук, з якими найбільш активно опіраючись естетика, можна назвати етику, педагогіку, логіку, соціологію, психологію, семіотику, мистецтвознавство і т. д. Найближчий зв'язок естетика має з етикою. Ці обумовлено перш за все тим, що довший час її предметом виступали прагматичні, а вона в людському житті, у суспільстві, у природі завжди ототожнюється з добром, справедливістю, гідністю тощо, з мораллю — предметом етики. Більш того,

і естетика, і етика досі думали цілісне ставлення людини до навколишнього світу. Вони з різних боків розглядають процес формування людського в поведінці, тому й розробляють єдині для кожної з них, що обумовлено можливостями, необхідності і доцільності «спілкування» їх категорично-понятійний апарат. Моральні єдності, моральні якості люди переживали у центрі уваги мислять усіх часів і народів, і ця також є основою нерозривного взаємозв'язку цих наук.

Проблеми естетики мають у собі питання естетичного виховання, що обумовлено її опіраючись з педагогікою. Педагогіка зосереджує увагу на визначенні сутності виховання, його форм і методів, а в естетичні результати дослідження цих проблем використовуються в процесі визначення особливостей та шляхів здійснення естетичного виховання. Крім того, естетика використовує у власній цілком категорично-понятійний апарат, що розробляється педагогікою.

Важливе значення для естетики також має зв'язок із психологією, розробленням нової категорично-понятійний. Знання невисокої утворення рівня позитивних реалій на цінності навколишнього світу, процесів формування емоцій, почуттів, переживань, осягає тощо виступає фундаментом аналізу естетичних почуттів, переживань, осягає (І. І. Психологія передає ці знання естетиці, стимулюючи її використання для дослідження специфічних питань цієї науки.

Неможливо поглянути в органічного зв'язку естетики із соціологією, завдяки розробкам якої створюються можливі глибший аналіз естетичних орієнтацій та цінностей у різних соціально-економічних умовах, дослідження проблем формування естетичної свідомості, здійснення естетичної діяльності та ін. Розвитку естетики в цих напрямках опирається зв'язок з історією — наукою, за допомогою якої можна визначити особливості естетичних поглядів різних епох, скласти характеристику їх естетичних орієнтацій.

З огляду на те, що в естетичній області увага приділяється дослідженню мистецтва, зокрема його сутності та закономірностей виступає-ці, вона не може не мати зв'язку із мистецтвознавчими науками, які зосереджені на вивченні окремих видів мистецтва. Мистецтвознав-

чі науки оперуються на результати філософсько-теоретичного аналізу мистецтва в цілому, які накопичуються в процесі роботи естетикою загальної теорії мистецтва. У свою чергу, мистецтвознавство, аналізуючи конкретний вид мистецтва з позицій його історії, теорії та художньої критики, обробляє естетику конкретним матеріалом, який узагальнюється, абстрагується і використовується для визначення загальних закономірностей розвитку художньої творчості.

Естетику не можна вивчити без зв'язку з такою наукою, як культура релігій, система знань якої дозволяє пояснити, як формуються та трансформуються естетичні та, зокрема, художні цінності в різних типах культур, в умовах різних культурних парадигм.

Загальною, кожної філософської, соціальної, гуманітарної науки заглиблюється у власний предмет дослідження, але при цьому вона надає

Розділ 1. Естетика як наука

Інше найменування цього матеріалу, що використовується для більш глибокого його аналізу. Тому естетика не тільки заповнює доопинення інших наук, а й надає їм власні закони, які потрібні для їхнього подальшого розвитку.

[1] Борев, Ю. Б. Естетика [Текст] / Ю. Б. Борев. — М.: Политиздат, 1988. — С. 17.

[2] Каражикова, Т. В. Естетика [Текст] : учеб. пособие / Т. В. Каражикова ; под науч. ред. Н. А. Королькова. — Минск : ООО «Ривандасітвен», 2004. — С. 21.

[3] Естетика [Текст] : підручник / Л. Т. Лявчук, Д. Ю. Кучерук, В. І. Панченко ; за заг. ред. Л. Т. Лявчука. — К.: Вида авт., 2000. — С. 7.

[4] Бальчук, В. В. Естетика [Текст] : учебник / В. В. Бальчук. — М.: Гадарини, 2004. — С. 7.

* Дил. Каган, М. Естетика как философская наука [Текст] / М. Каган. — СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1997. — С. 49.

Питання для самоконтролю

1. Час та причини становлення естетики як самостійної науки.
2. Об'єкт і предмет естетики.
3. Специфіка естетики як науки з гуманітарних наук.
4. Структура естетики.
5. Основні функції естетики.